

JELENLÉT:

golyónyomok a falban

Amikor egy egyesült államokbeli barátom Budapesten jár látogatóban, és van rá időnk, mindig elmegyünk sétálni a belvárosba. Azt hiszem, időközben hallgatóságos megállapodás született közöttünk arról, hogy útvonalaink mindig változnak, de egy bizonyos helyet mindig felkeresünk. Mindig megnézzük az egyiket a számos emlékmű közül, amelyek a Parlament körül találhatóak, mert ez az emlékmű mindkettőnket lenyűgöz. Én természetesen korábban is ismertem, de azt kell mondanom, hogy az ez iránt az emlékmű iránt érzett lelkesedésem akkor vált olyan intenzívvé, hogy már nem tudtam nem elgondolkodni azon, pontosan miben is áll ez a lelkesedés, amikor a barátom is jelen volt a megtekintésénél. Mintha az ő jelenléte, maga az egyszerű tény, hogy ott volt, változtatna meg lényegileg az érzékelésem, hiszen nem „teoretizáltuk”, amit éreztünk, és nem osztottunk meg róla egymással „szisztematikus” gondolatokat.

Mi ez az érzékelésbeli változás, amely elgondolkodásra késztetett, és végül arra, hogy leírjam ezeket a sorokat? Talán így lehetne a legegyszerűbben megfoghatóvá tenni: amikor fent azt írom, hogy „mindig megnézzük az emlékművet”, az valójában nem találó, inkább mindjárt azt kellett volna írnom, hogy „mindig hagyjuk, hogy hasson ránk”. Úgy gondolom, a barátom egyszerű jelenléte okozta, hogy ennek az emlékműnek a vonatkozásában akaratlanul megváltozott az attitűdöm, és átálltam a megtekintéséről arra, hogy hagytam magamra hatni. Végző soron a kontemplációról a bevonódásra álltam át. Pontosabban abban látom ennek az emlékműnek a különleges teljesítményét, hogy azt az embert, aki hagyja, hogy hasson rá, egyfajta lebegő állapotba hozza a kontempláció és involváltság között.

Nem az a célom, hogy magát a lebegésnek ezt az állapotát mutassam fel jelenléttapasztalatként, mert úgy gondolom, hogy a jelenlét előállításában abban az értelemben, ahogy a következőkben szeretném érteni a jelenlétet, egyszerűen összeegyeztethetetlen az emlékművek természetével. Szerintem az emlékművek az emlékezet helyeiként – azaz valami olyanra való vonatkozásuként, ami már nincs – legfeljebb azzal a gesztussal élhetnek, hogy reflektálnak arra: emlékezetpolitikai funkciójuk és a jelenlét előállítása összeegyeztethetetlen. Itt tehát csak arra vállalkozhatom, hogy leírom, ez az emlékmű milyen speciális és komplex módon hajtja végre ezt a reflexiót, és hogy e reflexió által, indirekt módon, hogyan hívja elő a jelenlétnek egy bizonyos képzetét.

Melyik emlékműről van szó? A Parlamenttel szemben, a Kossuth Lajos tér délkeleti sarkán áll a mai Földművelésügyi Minisztérium épülete, amely 1885 és 1887 között épült Bukovics Gyula tervei alapján. Az épület első, azaz a térre és a szemközti Parlamentre néző homlokzatát a földszinten széles árkádsorral látták el. Ennek az árkádsornak a déli részében helyezték el az emlékművet, ám igen nehéz, sőt lehetetlen azt egyértelműen lokalizálni. Amikor azt írom, az „árkádsorban”, a megfogalmazás máris félvezető, mert az emlékmű egyszerre az „árkádsorban” van és az „épületen”, nevezetesen annak első homlokzatán. Ebből a diszlokációból fakad, hogy nem tudunk rámutatni az emlékműre, és nem tudjuk azt mondani, „itt van”. Hiszen az emlékmű nem egyetlen diszkrét elemből áll (vagy több elemből, amelyek térbeli mintázatot alkotnak), mint például egy szobor, amely elfoglal egy helyet és ezzel mindig valamiben „benne” van, vagy egy emléktábla, amelynek van helye, mert „valamire” felerősítették. Ez az emlékmű inkább maga teremt egy speciális helyet magából az árkádsorból és az árkádsor körül. Mialtal tesz szert erre a sajátos képességre? Azáltal, hogy számos diszkrét elemből áll, amelyek rendszertelenül szóródnak mind az épület homlokzatán, mind az árkádsor négyszögletes oszlopainak különböző oldalain, mind az árkádsor hátsó falán, ahol a „tulajdonképpen” épület kezdődik.

Ezt az emlékművet 2001-ben az úgynevezett „véres csütörtök”, az 1956. október 25-i Kossuth téri mészárlás emlékére készítette Callmeyer Ferenc építész és Kampfl József szobrászművész. A műalkotás hivatalos megnevezése „emlékjel”, én mégis abban látom a legfontosabb teljesítményét, hogy képes saját „jelszerűségét” különleges módon kérdéssé tenni. Az emlékmű több mint száz bronzból készült golyóból áll, amelyek azt a benyomást keltik, mintha kézzel készítették volna őket, és így mintha egyedi alakjuk volna. A bronzgolyókat, amint írtam, teljesen rendszertelenül erősítették fel az árkádsor és a homlokzat különböző felületeire, és ezzel azoknak a lövedékeknek a becsapódási nyomait jelölik, amelyeket azon a csütörtökön lőttek ki, és éppen ebbe az épületbe fúródtak be. Sok tüntető meghalt az épület előtt és az épület körül, de sokaknak jelentette ez a hely, maga az árkádsor, amelyet fedezékként használtak, a menekülést, éppen a maga építészeti sajátosságánál fogva.

A bronzgolyók eloszlásának rendszertelenségéből sajátos struktúra adódik, amelynek nincs középpontja. Ez a középpont nélkülség szervezi e struktúra tapasztalatát. Ha az épület előtt állunk, vagy mellette, azaz valahol „kívül” tartózkodunk, akkor lehetetlen, hogy az emlékművet valami egészként tekintsük át vagy fogadjuk be. Ha belépünk az árkádsorba, azaz „bent” vagyunk, ugyanez a helyzet. Ezen a ponton válik fontossá, hogy ez az emlékmű egy árkádsorhoz tartozik. Mint ismeretes, az árkád olyan építészeti jelenség, amelyet egyszerűen nem lehet leírni, ha a leírás

a kívül/belül irányadó megkülönböztetése alapján működik, például Hegel farvizén, aki a „körülzárást” (*Umschließung*), az egy külsőt és egy belsőt megkülönböztető határhúzást tette meg a „tulajdonképpen” építészet alapvető ismertető jegyének és saját építészettörténete központi fogalmának.

Ebben az emlékműben sajátosan találkozik tehát tér és idő: a külső és belső megkülönböztethetlensége (az árkádsorban) és a középpont nélküli szóródás, az a sokaság (a golyók eloszlásában), amelyként itt megjelenik egy bizonyos történelmi esemény, egy egykori jelenlét. Ha ez az építészeti forma nem lenne egyfelől előre adott ezen emlékmű számára, akkor az ehhez a formához kapcsolódó térélményt sem tehetné intenzívvé az emlékmű, amely – a szó filozófiai értelmében – „parazitaként” él rajta, továbbá az árkádsor „között”-je sem volna vonatkoztatható egy időbeli történésre. Ha másfelől ennek az emlékműnek másmilyen volna a struktúrája, tehát másként akarná bemutatni azt a történetet, amelyet rendszertelenül és áttekinthetetlenül eloszló bronzgolyók halmazaként jelöl, akkor más hozzáférésünk lenne magához a történet színhelyéhez. A „között”-nek és a szóródásnak ez a sajátos kombinációja, amely meghatározza az árkádsor és a bronzgolyók, a hely és a történet viszonyát, kölcsönösen intenzívvé teszik a „között” és a szóródás tapasztalatát: a bronzgolyók szóródása nem volna teljes, ha ennek nem egy „köztes” biztosítana helyet, és ezt a „köztest” nem úgy éreznénk, ahogy ez esetben tesszük, ha nem szóródnának a golyók rendszertelenül három dimenzióban, úgy, hogy nem lehet őket befogni egyetlen pillantással, hanem be kell menni közéjük, közöttük kell lenni.

Hogy nem lehet egyszerűen rámutatni erre az emlékműre, és azt mondani, „itt van”, ebből a sajátos kombinációból adódik. Ez ellen azt lehetne felhozni, hogy ez nem több, mint egy konkrét esete annak, amit Edmund Husserl a „perspektivitás” és az „árnyalódás” fogalmaival írt le, nevezetesen annak, hogy a dolgok az érzékelés számára soha nem a maguk totalitásában, hanem mindig csak perspektivikusan adóttak. Csak azért lehet azt, amit éppen érzékelünk egy épületből valami egészre vonatkoztatni, mert az épület elvileg körüljárható és egymás után minden oldaláról megsejmelhető. Ám maga ez a vonatkoztatás tudati teljesítményként Husserl szerint nem térbeli, mint maga az érzékelés tárgya. Szerinte ez a minőségi különbség áll fenn a dolog és az érzékelés élménye között. Én viszont amellet szeretnék érvelni, hogy ez az emlékmű éppen e modell számára jelent kihívást, méghozzá azon egyszerű oknál fogva, hogy ezt az emlékművet nem lehet egyszerűen körbejárni, hogy aztán az egymás után megtekintett oldalak alapján az éppen megtekintett oldalt az emlékmű egészére vonatkoztassuk. Ha meg akarjuk tekinteni az oldalait, bele kell bocsátkoznunk az emlékműbe, a bronzgolyók közepette kell len-

nünk. Nem azt írom, hogy „be kell lépnünk” az emlékműbe, mert ez azt feltételezné, hogy volna valamiféle „belseje”. Mivel ez az emlékmű a „szemlélő” számára szó szerint nem hagy meg semmiféle „kívül”-t, mert nincs tulajdonképpen „belseje”, az élmény nem tehet mást, mint hogy saját magát térbeliként, az érzékelés aktuális terébe vontan élje meg. És mert a tudat nem tehet mást, mint hogy magát az aktuális tér részeként éli meg, nem is áll fenn többé számára a lehetőség, hogy az éppen érzékeltet valamiféle elképzelt egészre vonatkoztassa. Az ember úgymond megreked félúton az egész megelőlegezésében, mert az efféle megelőlegezés az egészen kívüli, anyagtalan megfigyelő-pozíciót előfeltételezne. Ilyet azonban nem tesz lehetővé ez az emlékmű. Az említett lebegő állapot szemlélés és bevonódás között, amelybe az ember ennek az emlékműnek a megélése során kerül, abból az itt színre vitt diszkrepanciából származik, amely az általában az emlékművekhez kötődő funkció és ennek az emlékműnek a struktúrája között áll fenn, tehát aközött, hogy az emlékművek valamilyen kívülről megfigyelhető egészként vonatkoznak valamilyen történelmi egészre, amelyet ők hoznak létre, és aközött, hogy ez a megjelenő egész itt állandóan megvonja magát.

Remélem, ezzel elérte célját ez a rövid fenomenológiai leírás, és rátérhetek arra, hogy a jelenlétnek miféle képzete az, amelyet ez az emlékmű indirekt módon előhív, és amelyről ennek az esszének tulajdonképpen szólnia kell. Hogy le tudjam írni, fel kell tennem az összefoglaló és tisztázó kérdést, hogy mi az, amit ez az emlékmű tulajdonképpen reprezentál. És mert az emlékművek, ahogy már utaltam rá, annak alapján, ahogy a jelenlétet elképzelem, valamit „csupán” re-prezentálni képesek és nem prezentálni, a reprezentáció mindenkori módján keresztül „csupán” indirekt módon keltik a jelenlét képzetét, annak a jelenlétnek, amelyet itt körvonalazni szeretnék.

Mit reprezentál tehát ez az emlékmű? A válasz kézenfekvőnek tűnik: a „véres csütörtök”-öt, a magyar történelem kivételesen tragikus eseményét. Ám egy másik válasz is ugyanilyen találó lehet: azoknak a halottaknak az emlékét, akik ezen a napon a mézárálás áldozataivá váltak. Ezekben a lehetséges válaszokban az a közös, hogy azt, amit az emlékmű reprezentálni hivatott, valamiféle egészként fogják fel. Ha azt mondjuk, hogy az emlékmű a „véres csütörtök”-öt reprezentálja, akkor azoknak a heterogén történéseknek az összességére gondolunk, amelyek ezen a helyen, ezen a bizonyos napon a lövöldözés idején történtek. Ez a válasz azt foglalja magában, hogy ezek a sokrétű történések egészként megragadhatók még akkor is, ha ez az egész, vagyis az, amiben összetartoznak, nem tisztán és világosan meghatározott, hanem inkább csak sejtjük vagy érezzük, mi az. Mindenesetre ennek során ezt a csütörtököt (vagy ezt a történést ezen a csütörtökön) egy történelmi sor tagjává

avatjuk. Valamiféle egészként felfogva, azaz világos határok által kijelölve ez a történetés szükségszerűen valami őt megelőző utótörténetének és egyben valami akkor még jövőbeli előtörténetének az egyik elemeként tűnik fel. Amikor pedig azt mondjuk, hogy az emlékmű az „áldozatok emlékét” reprezentálja, akkor mindazokat az embereket, akik az épület előtt és annak környékén lelték tragikus halálukat – teljes joggal –, az „áldozat” fogalma alá rendeljük, amely összefogja, perspektiválja az ott és akkor kioltott külön-külön individuális életekre való emlékezéseket. Ezeknek az emlékezéseknek tehát mindez közös formát ad, amely révén ezek az egyéni életek és az egyéni életeknek ezek az egyedi kioltásai valami átfogó egészben egyesíthetők.

Ennek az emlékműnek a különleges teljesítményét épp abban látom, hogy térbeli formáján és struktúráján keresztül ellenáll mindezeknek az egységesítő tendenciáknak, amelyek a szóban forgó történetre vonatkoznak. Ezáltal jelent sajátos kihívást eredeti emlékezetpolitikai funkciója számára. Azáltal, hogy egy árkádsorban, annak „köztes” terében helyezték el, nem képes (nem is akar?) a „véres csütörtökre” mint egy történeti sor elkülönült tagjára utalni. Ez az emlékmű nem azt célozza, hogy a szóban forgó történet számára egyértelmű helyet jelöljön ki „valaminek”, például az 1956-os forradalomnak a történetében. Hiszen az emlékmű éppen a fentebb leírt diszlokációja okán, amely strukturálja, nem „valamiben” van benne: nem foglal el egy tulajdonképpeni értelemben vett helyet, amely más helyektől – egyértelmű határvonalakkal elválasztva – különbözne, miáltal az „egy-más mellett” viszonya alakulhatna ki közöttük. Az emlékművet valami „köztes”-ben helyezték el, és ezáltal úgy utal arra az időbeli történetre, amelyre vonatkozik, mint valami olyanra, amelynek szintén nincs szilárd, lehatárolt „helye” egy bizonyos történetben, hanem egyfajta időbeli „köztes”-ben van, vagyis a különböző lehetséges történetekbe való integrálhatóságának különös állapotában. Azáltal pedig, hogy az emlékmű rendszertelenül szóródott golyók halmazából áll, amelyet nem lehet egyetlen perspektívából belátni, nem rendelkezik tulajdonképpeni értelemben vett formával. Ez a formátlanság, amely az egyes elkülönült elemek közötti térbeli viszonyok végtelen sokfélesége, lehetetlenné teszi, hogy azt, amire ez az emlékmű utal, integer egységként ragadjuk meg. Az a történet, amelyre az emlékmű utalni hivatott, az emlékmű ábrázolásában – Goethe szavait idézve – nem egység a sokféleségben, hanem sokféleség az egységben. Ezt az emlékművet nem a centripetális összetartó erő uralja, hanem a centrifugális széttartás, miáltal az, amit itt történeti eseményként, azaz valami egészként kellene előállítani, számtalan szinguláris történetre esik szét. Röviden szólva itt kétféleképp is hiányzik – micsoda egyedülállóan produktív hiány! – az önmagában sokaságként vett történet integrációja

vagy valami fölöttes alá rendelése: időbeli szempontból, amennyiben a reprezentálni kívánt történés nem válik egy történeti láncolat egyértelmű tagjává, és térbeli szempontból, amennyiben az itt kioltott életek individualitása – aminek a képzetét az egyes golyók anyagi szingularitása hívja elő – sem rendelődik egy fogalom alá.

Ezen a ponton nagyon is az a benyomásunk támadhat, hogy ennek az emlékműnek mégis sikerül átugrania a saját árnyékát, és többnek lennie egy emlékműnél: mintha sikerülne neki valamit, ami elmúlt, annak egykori jelenlétében hozzáférhetővé tenni, és nem csak utalni rá. Ez nem volna más, mint hogy képes volna a maga inherens sokféleségében és sokféle módon integrálható mivoltában újra előállítani a múlt egy részét. Ez a „köztes” és a szórtság állapota volna, amely állapot „innen” van mindenféle jelentésen és jelszerűségeken. Hiszen a jelszerűség mindig távolságot implikál, távolságot, amely megteremti a lehetőséget, hogy rámutassunk, utaljunk valamire, ez pedig ennek az emlékműnek az esetében, amikor hatása alá kerülünk, amint láttuk, nem áll fenn. Mégis az az érzésünk, mintha az emlékmű a saját árnyéka átugrása közben megállna, mintha folyamatosan úton lenne ön maga felé, tulajdonképpeni funkciója felé anélkül, hogy elérhetné, illetve betölthetné.

Ezzel viszont máris jeleztem, hogyan szeretném elgondolni a jelenlétet ennek a bizonyos emlékműnek az ösztönzésére és az ő példájából kiindulva. A jelenlétnek olyan elgondolása ez, amelyet ez az emlékmű indirekt módon, ön maga felé tartva hív elő. Első nekirugaszkodásra – amelyet később egy második, részletesebb követ majd – egyfajta állapotként szeretném megragadni a jelenlétet, a „köztes” állapotként, amelyben „még nincs” történelem, és egyben a szórtság állapotként is, amelyben „még nincsenek” egész dolgok. Ez az állapot a jelszerűségeken innen van, azaz, ami ilyenkor utunkba kerül, „még nem” jelentésű. A jelszerűség ugyan mindig távolságot implikál, de nem gondolom, hogy a jelenlétnek a távolsággal diametrálisan ellentétes állapotnak kellene lennie, és benne valamiféle általános közelségnek kellene uralkodnia (és ugyanígy nem a távol-lét ellentétjeként elgondolt jelen-lét volna rá jellemző). A jelenlét inkább olyan állapot volna, amely még innen van a közel/távol megkülönböztetésen. Ez a jelenlét kevésbé volna olyasvalami, ami (a maga közelségében vagy éppen távolságában) hirtelen felvillan vagy beáll, hogy aztán ugyanilyen gyorsan el is tűnjék, hanem inkább valami jelentéktelen – talán maga a jelentéktelenség –, amely folyamatosan fennáll és atmoszféraként vesz körbe minket, de nem úgy, mint valami burok, hanem testünkön mintegy áthatolva és testünket hordozva (tartást adva neki), és ennyiben nagyon is dologi tulajdonságokkal bír. Ezt a jelenlétet a legszívesebben azzal társítanám, ami mindennapi. Hogy miként jutottam ehhez a képzettársításhoz, majd az általam elképzelt

jelenlét leírásának második nekirugaszkodásában kísérlem meg bemutatni, ám ehhez még egyszer vissza kell fordulni az emlékműhöz.

Úgy gondolom, hogy a látszat, mely szerint ez az emlékmű képes átugrani a saját árnyékát, csal. Két dologból következtek erre. Egyfelől az árkádsorban elhelyezett tábla töri meg a látszatot, amely elmagyarázza nekünk, minek a „jеле” ez az emlékmű. Ezzel az emlékmű megélését „valamire” való emlékezéssé alakítja, és visszavezeti az emlékművet a jelszerűség és vele együtt az integrálás és szubszumálás funkciójához. Másrészt az emlékmű nem az eredeti becsapódások konzervált nyomai-ból áll, hanem ezekre a becsapódásokra a falfelületre később rögzített bronzgolyók utalnak. Ezen a ponton a filológia területéről vett metafora kínálkozik a további leírás számára: első pillantásra úgy tűnik, mintha olyan volna az emlékmű struktúrája, mint egy palimpszesztusé. Hiszen úgy tűnik, mintha az épület első homlokzata, az árkádsor oszlopai és hátsó fala felületként szolgálnának egymást követő írások (feliratozások) hordozására. Ha a palimpszesztust vesszük modellnek, akkor az 1956-os becsapódások nyomai jelek volnának, amelyeket az épület hordozó felületként fogott fel, és amelyeket az épület későbbi felújításakor kitöröltek. A felújítás (a vakolat helyreállítása) tehát megfelelné a palimpszesztus megtisztításának, az írásjelek eltávolításának. Csak ezáltal válik majd lehetővé, hogy az épület, amely immár mediális felületként tűnik fel, újra feliratozható legyen (újabb írást hordozzon). Maga a műemlék ennél fogva az épületre felvitt – az épület által felfogott – második írás lenne, amely az első feliratot ugyan elfedi, de nem törli el teljesen, hiszen a palimpszesztus-hatás éppen abban áll, hogy az előző feliratozások speciális technikák segítségével újra olvashatóvá tehetőek. Az emlékmű helyes olvasása így tehát azt jelentené, hogy a belövések előző írását olvashatóvá tesszük, és az emlékmű írásával együtt olvassuk.

Ez a modell, valamint az „olvashatóság” általa implikált metaforája ebben az esetben nem igazán használható. Kétlem, hogy az 1956-ban kilőtt lövedékek okozta nyomokat írásként kellene felfogni, inkább úgy gondolom, hogy az épület csak azáltal vált mediális felületté, hogy bronzgolyókat erősítettek a falaira. Hiszen csak ezek a golyók viszonyulnak úgy az épülethez, mint az írásjelek a pergamenhez vagy papírhoz. Valóban úgy vitték rá őket a vakolt falfelületekre, mint az írásjeleket a papírra. Az 1956-ban kilőtt lövedékek azonban nem „fel”-íródtak a falra mint valami felületre, hanem „be”-íródtak a falba, becsapódtak az épület anyagába, részeket szakítottak ki a falból, elszórt hiányokat okozva ezzel a fal anyagában, miközben maguk a lövedékek eltűntek ezekben a krátereszerű mélyedésekben. A golyónyomok nem felületek olvasható feliratozásai, hanem testeket ért roncsolások és testekben okozott hiányok, miáltal ezek a testek éppen hogy nem valaminek a hor-

dozóiként jelennek meg, hanem mulandó, elpusztítható anyagságukban. Így hát – még egyszer – az épületet csak az emlékmű létesítése tette mediális felületté, csak ez csinált belőle médiumot. Csak ezáltal a feliratozás jellegű „területfoglalás” által jött létre az a réteg- vagy mélységi szerkezet, amely a hordozó felületet a szimbólumok általi területfoglalás mögöttivé vagy alattivá teszi. Az eredeti golyónyomok esetében nem beszélhetünk mélységi viszonyról vagy egymás fölött elhelyezkedő rétegek viszonyáról. A golyónyomok nem hozzáadnak valamit a testekhez, amivel őket szimbolikus területfoglalások hordozó felületeivé teszik, hanem olyan, a testet érő közvetlen behatások, ha úgy tetszik, beíródások, amelyek a testeket a saját anyagságukra vetik vissza.

Most már talán elért odáig a gondolatmenet, hogy képes eleget tenni az emlékmű komplexitásának: az emlékmű az egyes elemeiben azt mutatja be, hogyan működik a muzealizáló feldolgozás, szerkezete és elhelyezkedése által mégis megakasztja ezt a működést. Mit jelent ez? Azt, hogy ez az emlékmű az egyes elmeiben mélységi viszonyokat, és ezáltal jelviszonyokat létesít ott, ahol addig ilyenek nem léteztek, struktúrája és elhelyezkedése által azonban ellehetetleníti a fent/lent, előtt/mögött, kint/bent megkülönböztetések végrehajtását, ami viszont a jelviszonyok lehetőségfeltételét szünteti meg. Amikor úgy fogalmaztam, hogy olyan ez az emlékmű, mintha folyamatosan úton volna önmaga felé, akkor nem gondoltam másra, mint arra, amit az imént próbáltam leírni: ez az emlékmű nem egy elmúlt jelenlétet tesz jelenlévvé, hanem példaszerűen jeleníti meg azt, ahogy az emlékművek arra vonatkoznak, ami elmúlt – és ami maga az elemi értelemben vett historizálás –: szimbolikus területfoglalások számára létesítenek felületet, hogy lehetővé tegyék a jelszerűséget ott, ahol az addig nem létezett.

Ezáltal a reflexivitás által ez az emlékmű indirekt módon hívja elő egy olyan állapotnak a képzetét, amelyet természetéből fakadóan nem képes előállítani, hanem legfeljebb ezen állapot előállításának kudarca felől, úgymond „visszatekintve” képes erre az állapotra utalni. Ez az állapot az, amelyet jelenlétként szeretnék megragadni. Ez az állapot akkor lép fel, amikor olyan testek együttesével van dolgunk, amelyek nem felületek bizonyos szimbolikus területfoglalások számára, hanem abban a lehető-létükben éljük meg őket, hogy ilyen felületekké váljanak. Ez a meghatározás talán konkretizálja valamelyest a fentebb, első nekirugaskodásra adott leírásomat, mely szerint jelenlét akkor van, amikor még nincs történelem, nincsenek egészek, és felfüggesztődik a közel/távol megkülönböztetés. És amint mondtam, a jelenlétnek ezzel az elképzelésével társítom azt, ami mindennapi, valamint a mindennapokban uralkodó tapasztalati formát.

Ez az emlékmű tehát fontos jellegzetességeit mutatja be az így értett mindennapi jelenlétnek: különálló elemekből épül föl, amelyek rendszertelenül szóródnak, miáltal ő maga redukálhatatlan sokféleségként jelenik meg; elemei megre-

kednek félúton a jelszerűség felé és egyedi testiségükben mutatkoznak meg; elemei szingularitásukkal tüntetnek, mégis tulajdonítható nekik valamiféle konzisztencia vagy szintaxis; olyan a térbeli szerkezete, hogy nem engedi meg a távolból történő megfigyelést, amivel aláassa a kint/bent megkülönböztetést; a szinguláris elemekből álló sokféleség és a meghaladhatatlan térbeli köztesség sajátos kombinációjával ellehetetlenít minden olyan hozzáférést – Mészöly Miklós „ráfogásnak” mondaná –, amely a felszínen való áthatoláson alapul a feltételezett belső vagy mélység elérésének érdekében.

Ezen a ponton jogosan merülhet fel a kérdés: miért éppen ebben az emlékműben és annak általam vélelmezett indirekt teljesítményében vélek felfedezni a jelenlétre, még hozzá egy olyan jelenlétre adott példát, amely kevésbé pillanatnyi, hanem inkább mindennapi, és állandóságában jelentéktelen? Lehet, hogy az erre adott válasz egyszerűen banális, de az itt tárgyalt dolog természetéből fakadóan nem is lehet rendkívüli, hanem inkább neki magának is mindennapinak, jelentéktelennek kell lennie: mindennap olyan utcákon járok, ahol a házfalakon helyenként még el nem törölt és muzealizáló módon nem preparált golyónyomok láthatók, és ez a látvány lényeges részét képezi a mindennapjaimnak. Más megfogalmazásban: ennél fogva nem tudom nem úgy bejárni mindennapos útvonalaimat, hogy a környező épületek ne a köztesség állapotában jelennének meg a számomra, amennyiben testi anyagosságukban állnak ott a maguk lött sebeivel, ám egyben preparálva a szimbolikus területfoglalások számára, meglehetősen sűrűn megszállva fényreklámokkal és egyéb, legkülönbözőbb fajtájú és a legkülönbözőbb időszakokból származó feliratokkal. Ezek az épületek – ez bizonyára nem csak Budapestre jellemző tapasztalat – egyszerre hordozó felületek és testek, egyszerre tartoznak a szimbolikushoz és az anyagihoz, és ebben az értelemben egyszerre valami számukra idegen által és önmaguk által meghatározottak. Így válnak saját egymásnak ellenszegülő megjelenési formáik szimultaneitásának helyeivé.

A mindennapjaimat úgymond ez az ellenszegülés, ez a kibékíthetetlen vita veszi körül, mégsem érzékelek semmiféle irritációt, és még kevésbé lesz rossz ettől a közérzetem, hanem úgy bánok vele, mintha valami természetes dolog volna. A megjelenési formáknak ez a szimultaneitása talán – a barátom újabb, például egy 2011 szeptemberi, többek között Budapestről is szóló blogbejegyzésében is kordiagnózisként használt fogalmával élve – a stagnálás egy alakja, és a reakciónak az a formáját, amelyet épp ez a stagnálás vált ki, talán éppen a „bánás” kifejezéssel írható le, egy olyan szóval, amely maga is jelentéktelen, ám amelyen a heterogén jelenségek reflektálatlan kezelését értjük. A mindennapok számomra elsősorban azt jelentik, hogy a legkülönbözőbb dolgokkal és tárgyakkal bánok, velük foglalatostkodom, a mindennapok tehát a velük való olyan foglalatosságot jelentik, amely a dolgokkal és tárgyakkal való bänni tudáson alapul, amelyre viszont nem tudatosan törekszünk, és amelyet nem tudatosan sajátítunk el, hanem ami olyan, mint-

ha maguk a dolgok és a tárgyak sugároznak bele a foglalatosság során az ember testébe. Jelenlétnék szeretném hívni az anyagi környezetnek ezt a szakadatlan sugárzását, amely – mindenfajta megértésen és szimbolikus renden innen – elemi szinten strukturálja a bánni tudást.

Hogy a mindennapiságot össze nem tartozó elemek rutinná vált kezeléseként írják le, természetesen egyáltalán nem új dolog, már Michel de Certeau is a „különmű összetevők” mindennapi cselekvésekben történő „összerakását” tette felelősé azért, hogy számos mindennapi gyakorlat – ahogy ő mondja – „taktikai jellegű”. Számára azonban a „mindennapok *patchworkje*” végeredményben annak a „»kézműves« leleményességnek” a gyakorlótere, amelyben a szubjektum ki tud nyilvánítani egyfajta kizárólag rá jellemző cselekvőképességet. Magam inkább amellet érvelnék, hogy bizonyos értelemben a környezet tárgyai is rendelkeznek a cselekvés képességével. A „sugárzás” metaforája ezt volt hivatott szemléletessé tenni. Ez a sugárzás semmiképpen nem valamiféle természetes állapothoz kapcsolódik, hanem maga is terméke, vagy még inkább effektusa azoknak a kulturális gyakorlatoknak, amelyekbe a tárgyak mindig is beágyazottak, vagy másképp: azoknak a feldolgozásoknak, amelyek ezeket a tárgyakat egyáltalán tárgyká teszik. A mindennapokban a legkülönfélébb tárgyakkal bánunk a legkülönfélébb módokon, amelyekre nem utolsósorban maguk a tárgyak képeznek ki bennünket, azok a tárgyak, amelyek a legkülönfélébb együttesekben kerülnek utunkba, és rendkívül kompatibilisnek tűnnek egymással (és persze velünk is). Úgy gondolom, a tárgyaknak ez az általános kompatibilitása, amelyet a mindennapokban érzékelünk, az említett sugárzásnak a lehetőségfeltétele, vagyis annak, hogy kényszerítő erővel vesznek részt azoknak a kulturális gyakorlatoknak a kialakulásában, amelyeket velük és általuk végrehajtunk, mégis képesek biztosítani e gyakorlatok nyitott variációjának a szabadságát (ami Certeau számára a „vadorzó” lelemény helye). Most a „kompatibilitás” szóval próbálom megragadni azt az szituációt, amelyet fentebb több nekifutásban kíséreltem meg leírni, nevezetesen azt, amikor „még nincs” történelem, „még nincsenek” egészek, „még nincs” különbség belső és külső között. Ez a szituáció olyan dolgokra jellemző, amelyek „még nem” váltak szimbolikus területfoglalások felületeivé, vagyis nem kizárólag a szimbolikus világhoz sorolhatók, és ezáltal adják a kulturális gyakorlatok szabad variációjának alapját.

A tárgyak sugárzásának, amely irány és eredet nélküli sugárzás (a tárgyak nem válnak sem valamiféle emanációs kiindulóponttá, sem a szerzőpozíció helyettesítőivé), tehát nem valamiféle feltáruuló természetességhez vagy megmutatkozáshoz van köze, hanem ez a sugárzás a kompatibilissé tétel által előállított cselekvőképessé-

ség. Így az általam elképzelt jelenlétnek, amelyet az előbb a tárgyakkal való bánni tudás strukturájaként ragadtam meg, sincs köze semmi természetességhez, sokkal inkább a megkerülhetetlen és átfogó kulturális előállítottság tényéhez. A tárgyak efféle általános kompatibilitásának az ember oldalán egy olyan tevékenység felel meg, amelyet az előbb teljesen hétköznapi módon „bánásnak” és „foglalatoságnak” neveztem, de amelyet Certeau nyomán „kombinálásnak” is nevezhetünk, vagy magyarul eléggé elidegenítő kifejezéssel „asszamlálásnak”. A mindennapok ezek szerint asszamlázások állandóan fluktuáló előállása volna. A jelenlét annyiban tartozik az így felfogott mindennapokhoz, amennyiben itt válik meg tapasztalhatóvá a jelentéktelensége, sosem feltűnő mivolta azoknak az „asszamlálásoknak”, amelyeket azáltal vezérelnek a tárgyak, hogy a velük való bánni tudást strukturálják.

Remélem, itt a végén sikerült valamelyest érthetővé tennem, számomra miért pont ez a talán mégis túlságosan hosszan és körülményesen bemutatott emlékmű válhatott annak a jelenlétnek a példájává, amelyet nem a rendkívüli és pillanatnyi, hanem a rendszeres és kontinuos szférájában képzelek el. Annak a városnak – a maga számtalan nem muzealizált, nyílt, lőtt sebhelyével – a kontextusa nélkül, amelyben nap mint nap úton vagyok, és amelyben ezt az emlékművet is létesítették, ez az emlékmű, gondolom én, sosem tehetne szert efféle példaszerű státusra. (E városi kontextus nélkül valószínűleg soha nem vált volna valósággá.) Sőt, e nélkül a városi kontextus nélkül, valamint e nélkül az emlékmű nélkül soha nem vállalkoztam volna arra, hogy a jelenlétet és a mindennapokat a bemutatott módon vonatkoztassam egymásra – ami az én szememben persze csak újabb bizonyítéka a tárgyak cselekvőképességének. És ha jobban meggondoljuk, ez az esszé sem rendkívüli semmilyen szempontból, két heterogén elem egészen mindennapos kombinálásának a terméke: a barátomnak, akinek akkori jelenléte elengedhetetlen volt az emlékműélményem számára, és magának az emlékműnek, amely szintén egészen mindennapos, legalábbis a mindennapiság itt vázolt, egészen különös értelmében.

Kelemen Pál: 2012-ben szerzett doktori fokozatot irodalomelméletből az ELTE-n, jelenleg az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének tanársegédje.

Kéri Gáspár (1974): képzőművész, fotográfus. Budapesten él és alkot.